

De sociale gevolgen voor jongeren met ADHD

Eva van Grinsven

Psychologie

Abstract

ADHD is in de hedendaagse maatschappij een bekende stoornis, bijna iedereen kent wel iemand die gediagnosticeerd is met ADHD. Hoewel de stoornis bekend is, zijn de sociale gevolgen die jongeren van deze stoornis ondervinden niet voor iedereen bekend. In dit artikel wordt gepoogd antwoord te geven op de vraag: 'Wat zijn de sociale gevolgen die jongeren met ADHD ondervinden van de stoornis?'. Gehoopt wordt dat antwoord op deze vraag kan leiden tot een betere begeleiding van jongeren met ADHD. Een direct gevolg van de stoornis is dat jongeren met ADHD moeite hebben met het herkennen van emoties en dat dit hen bemoeilijkt in sociale interacties (Da Fonseca et al., 2009). Daarnaast leidt de diagnose van ADHD ertoe dat de jongeren zich anders gaan voelen dan anderen en zich schamen voor het feit dat zij de stoornis hebben (Hallberg et al., 2010). Deze bevindingen, die vanuit verschillende wetenschapsstijlen zijn gedaan, vullen elkaar aan en zorgen voor een completer beeld over de sociale gevolgen voor jongeren met ADHD. Daarnaast zijn deze bevindingen van belang voor de maatschappij, omdat zij kunnen helpen bij het begeleiden van jongeren met ADHD en wellicht kunnen voorkomen dat jongeren de negatieve sociale gevolgen ondervinden.

Keywords: *ADHD, Jongeren, Sociale gevolgen, Experimentele wetenschapsstijl, Taxonomische wetenschapsstijl*

Inleiding van de hoofdvraag en relevantie

In de hedendaagse samenleving kent iedereen wel iemand die gediagnosticeerd is met *attention-deficit/hyperactivity disorder* (ADHD). De klasgenoot die altijd voor zijn beurt sprak, die jongen die op voetbal zat om zijn energie kwijt te kunnen, het meisje dat altijd zo druk was en niet kon stilzitten. Iedereen heeft wel iets over de stoornis te zeggen en iedereen denkt te weten wat de stoornis inhoudt. De vraag is of dit wel klopt. ADHD is een bekende stoornis, maar de gevolgen ervan voor degene die het ondervinden, zijn niet allemaal duidelijk voor de buitenwereld. In dit artikel zal worden gepoogd om antwoord te geven op de vraag wat de sociale gevolgen zijn voor jongeren met ADHD. Deze vraag wordt onderzocht aan de hand van twee wetenschappelijke artikelen. De auteurs van deze artikelen hanteren een verschillende kijk op kennis en kennisverwerving (hier ook wetenschapsstijlen genoemd). Deze verschillende wetenschapsstijlen creëren de mogelijkheid om de vraag vanuit verschillende invalshoeken te beantwoorden. Hierdoor worden er met meer aspecten rekening gehouden en het antwoord vollediger. Door het beantwoorden van deze vraag wordt gehoopt dat de sociale gevolgen voor jongeren met ADHD duidelijker in kaart worden gebracht, zodat wellicht ook de hulp voor deze jongeren hier beter op aangepast kan worden. Allereerst zal een korte introductie op het onderwerp worden besproken. Vervolgens zullen de artikelen en de bevindingen worden toegelicht. Daarnaast zullen de artikelen en de kennis die hieruit is opgedaan worden vergeleken. Tot slot zal een conclusie worden getrokken op basis van het thema *Science in Transition*.

De symptomen van ADHD

Wereldwijd is ongeveer vijf procent van alle kinderen gediagnosticeerd met de stoornis ADHD (Barlow & Durand, 2014). Kinderen met ADHD verschillen vaak al vroeg in de kindertijd van hun leeftijdsgenoten (Barlow & Durand, 2014; Hallberg et al., 2010). De DSM-V onderscheidt twee categorieën van symptomen. De eerste categorie omvat de problemen die worden ervaren met het vasthouden van aandacht en de tweede categorie symptomen omvat de symptomen van hyperactiviteit en impulsiviteit (DSM-V, 2014). Een persoon kan last hebben van de eerste categorie symptomen, de tweede categorie, of van allebei (DSM-V, 2014). Deze symptomen veroorzaken vaak secundaire problemen zoals slechte schoolprestaties of moeite met het aangaan van sociale relaties (Barlow & Durand, 2014; Da Fonseca, 2009). Volgens Hinshaw en Erhardt (1992) zijn deze sociale problemen wellicht de meest opvallende en moeilijkste die kinderen met ADHD ervaren. Het is echter nog onduidelijk wat de oorzaken zijn van deze sociale incompetenties bij jongeren met ADHD (Da Fonseca, 2009).

Bespreking inhoud van artikel

Uit voorgaande blijkt dat ADHD een veelzijdige stoornis is. Onderzoek naar deze stoornis wordt vanuit verschillende invalshoeken gedaan en de kennis die uit deze onderzoeken wordt opgedaan, verschilt van elkaar (Larimer, 2005). De genoemde invalshoeken worden ook wetenschapsstijlen genoemd en Kwa (2014) onderscheidt er zes: deductie, experimenteel, hypothetisch-analogisch, taxonomisch, statistisch en historisch evolutionair. Volgens Kwa (2014) kan men er niet van uitgaan dat de methodes van alle wetenschappen kunnen worden samengebracht tot een wetenschappelijke methode, omdat in de wetenschappen zelf veel meer methodes, of stijlen, kunnen worden gevonden. Deze verschillende methodes, of stijlen, kijken elk op een andere manier tegen kennis en kennisverwerving aan en kennen zowel voor- als nadelen (Kwa, 2014). De twee artikelen die worden gebruikt om de vraag te beantwoorden, kunnen aan de hand van deze wetenschapsstijlen met elkaar worden vergeleken.

Het eerste artikel is *Emotion Understanding in Children with ADHD* van de auteurs Da Fonseca, Seguir, Santos, Poinso en Deruelle (2009). De auteurs hebben aan de hand van een experiment onderzoek gedaan naar de manier waarop kinderen met ADHD emoties van anderen waarnemen. Om aan effectieve sociale interacties deel te nemen, moeten de emoties van anderen kunnen worden afgeleid (Kinsbourne & Bemporad, 1984). De vaardigheid om de emoties van anderen te kunnen interpreteren en hier accuraat op te kunnen reageren, is noodzakelijk voor interpersoonlijke interacties (Kinsbourne & Bemporad, 1984). Eerder onderzoek toonde aan dat personen met ADHD emoties van anderen minder goed herkennen aan de hand van foto's van geïsoleerde gezichten (gezichten los van hun context), dan personen zonder ADHD (Cadesky, Mota & Schachar, 2000). In het dagelijks leven komen emoties echter nooit zonder context voor en moeten deze ook nooit herkend worden zonder informatie uit de context (Carroll & Russell, 1996). Om deze reden hebben Da Fonseca en collega's (2009) gekozen om de gezichten in een context te plaatsen. Uit het onderzoek blijkt dat kinderen met ADHD zowel meer moeite hebben met het herkennen van emoties van gezichten wanneer deze in isolatie voorkomen als wanneer deze in context voorkomen dan kinderen zonder ADHD (Da Fonseca et al., 2009). Dit verschil kon niet worden verklaard door verschillen in cognitieve functies bij kinderen met of zonder ADHD. Niet alleen de symptomen van ADHD dragen bij aan de moeilijkheden in sociale interacties voor personen met ADHD, maar ook de

problemen in het begrijpen van emotionele informatie blijkt een cruciale factor te zijn (Da Fonseca et al., 2009). Deze problemen zouden ervoor kunnen zorgen dat personen met ADHD moeite hebben met het ontwikkelen van gepaste sociale en communicatieve gedragspatronen waardoor sociale interacties bemoeilijkt worden (Da Fonseca et al., 2009).

Bovengenoemd artikel hanteert een experimentele wetenschapsstijl. Een experiment hanteert een eigen 'logica' en dat markeert het als een eigen stijl van wetenschapsbeoefening (Kwa, 2014). Kenmerkend voor de experimentele wetenschapsstijl is dat kennis door middel van observaties wordt afgedwongen aan de werkelijkheid en het nieuwe fenomenen creëert (Kwa, 2014). Gedurende een experiment worden materialen, onder gecontroleerde omstandigheden en gebruikmakend van hulpmiddelen, op zodanige manier bij elkaar gebracht dat hieraan waarnemingen kunnen worden gedaan (Kwa, 2014). Dit is duidelijk terug te zien in het onderzoek van Da Fonseca en collega's (2009), waarbij alle participanten dezelfde stimuli onder dezelfde omstandigheden aangeboden kregen en een controle groep aanwezig was om vergelijkingen te kunnen maken. In een experiment zijn condities aanwezig die niet op diezelfde manier in de werkelijkheid voorkomen (Kwa, 2014). Het gaat in het onderzoek van Da Fonseca en collega's (2009) bijvoorbeeld om het herkennen van emoties van personen op een foto terwijl dit in de werkelijkheid meestal niet wordt gedaan via een foto, maar door de persoon werkelijk te zien. Het onderzoek vergaart kennis aan de hand van observaties en het produceert fenomenen en dit is in overeenstemming met een experimentele wetenschapsstijl.

Het tweede artikel is *Hiding parts of ones self from others – a grounded theory study on teenagers diagnosed with ADHD* van de auteurs Hallberg, Klingberg, Setsaa en Möller (2010). Doel van dit onderzoek was het verkrijgen van diepgaande kennis over de manier waarop jongeren met ADHD de diagnose ervaren, de gevolgen van het nemen van medicatie, de gevolgen van de diagnose en het effect hiervan op het dagelijks leven van deze jongeren (Hallberg et al., 2010). Uit eerder onderzoek is gebleken dat jongeren met ADHD problemen hebben met het vormen van hun identiteit. De identiteit wordt gevormd gedurende de tienerjaren en zorgt ervoor dat een persoon een duidelijk beeld heeft van zichzelf (Goffman, 1968). Deze identiteit wordt gevormd, doordat een persoon zichzelf vergelijkt met anderen van een belangrijke referentiegroep, de groep waar de persoon op wilt lijken (Trulsson et al., 2002). Jongeren die zijn gediagnosticeerd met ADHD hebben moeilijkheden om deze diagnose op te nemen in hun identiteit, omdat deze dan verschilt van de referentiegroep waarin niemand een stoornis heeft (Hallberg et al., 2010). Het onderzoek van Hallberg en collega's (2010) probeert om een breed spectrum van gevolgen in het dagelijkse leven van kinderen met ADHD te onderzoeken, naast de genoemde problemen met het vormen van een identiteit. Deze kennis is vergaard aan de hand van diepte-interviews met tien jongeren met ADHD (Hallberg et al., 2010). De interviews zijn naderhand geanalyseerd aan de hand van een *grounded theory approach*. Dit houdt in dat de inhoud van de interviews is gecategoriseerd om op deze manier problemen die door alle jongeren werden ervaren duidelijk weer te geven (Hallberg et al., 2010). Uit het onderzoek van Hallberg en collega's (2010) is naar voren gekomen dat het overkoepelende probleem van de jongeren met ADHD, is dat geprobeerd wordt om delen van zichzelf te verstoppen voor anderen. Jongeren met ADHD vinden het lastig om zich normaal te voelen na de diagnose en hebben de angst dat leeftijdsgenoten hen abnormaal zouden vinden als zij zouden weten dat de persoon ADHD had (Hallberg et al., 2010). Daarnaast werden vier subcategorieën gevonden die bijdragen aan het overkoepelende probleem. Deze subcategorieën zijn:

anders zijn dan anderen, hetzelfde willen zijn als anderen, achterhouden dat medicatie wordt geslikt en zorgen over de toekomst (Hallberg et al., 2010).

Het tweede artikel vergaart kennis aan de hand van een taxonomische wetenschapsstijl. Kenmerken voor de taxonomische wetenschapsstijl is dat werkelijkheid wordt onderworpen aan inductie en categorisering om tot nieuwe kennis te komen (Kwa, 2014). Woorden in het empirische materiaal die naar het oordeel van de onderzoeker een conceptuele lading dragen, worden aangestreept en gecodeerd. De verzamelde concepten worden vervolgens ingedeeld in categorieën, die onderling systematisch vergeleken worden op hun betekenis, waaruit uiteindelijk een aantal kernconcepten overblijven (Kwa, 2014). Het materiaal voor de kennis is volgens deze wetenschapsstijl al aanwezig, maar de kennis zelf moet nog vergaard worden (Kwa, 2014). In het onderzoek van Hallberg en collega's (2010) wordt kennis vergaard door inductie van antwoorden op interviews om vervolgens categorieën te kunnen vinden. Op deze manier worden thema's gevonden van problemen die jongeren met ADHD ervaren. Dit komt overeen met een taxonomische wetenschapsstijl.

Vergelijking artikelen op basis van wetenschapsstijl

Bovengenoemde artikelen gaan op een andere manier met kennis en kennisverwerving om en beide wetenschapsstijlen hebben zowel voor- als nadelen. De kracht van de experimentele stijl ligt in het kunnen ontdekken van fenomenen die niet duidelijk in de werkelijkheid naar voren komen. Dit komt, omdat in de experimentele stijl kennis wordt afgedwongen aan de werkelijkheid (Kwa, 2014). Dit komt in het onderzoek van Da Fonseca en collega's (2009) duidelijk terug; de manier waarop emoties van gezichten moeten worden herkend, is niet de manier waarop dit in het dagelijks leven zou gebeuren. Dit is echter ook het grootste nadeel van de experimentele wetenschapsstijl; de gecreëerde werkelijkheid komt wellicht niet overeen met de ware werkelijkheid. Indien dit gebeurt, kan de kennis die is opgedaan in het onderzoek niet worden toegepast in het dagelijks leven. Da Fonseca en collega's (2009) proberen rekening te houden met dit nadeel door het experiment meer op de werkelijkheid te laten lijken dan is gedaan in eerder onderzoek door de gezichten in een context te laten zien in plaats van in isolatie. Een ander voordeel van de experimentele wetenschapsstijl is dat aan experimenten nooit een einde komt. Een experiment en de resultaten hieruit leveren niet voldoende bewijs om een gehele theorie te onderbouwen (Kwa, 2014). Vervolgonderzoeken zullen altijd moeten nagaan of gevonden resultaten op andere momenten en wellicht bij andere individuen ook gevonden worden. Op deze manier blijft continu nieuwe kennis ontstaan om uiteindelijk de basis te vormen voor een allesomvattende theorie. Ook dit komt duidelijk naar voren in het onderzoek van Da Fonseca en collega's (2009). Het onderzoek dat is uitgevoerd, is een vervolgonderzoek en draagt bij aan het uiteindelijk kunnen vormen van een theorie over de manier waarop jongeren met ADHD emoties herkennen van gezichten (Da Fonseca et al., 2009).

Ook de taxonomische wetenschapsstijl kent zowel voor- als nadelen. Het grootste voordeel van deze stijl is dat het makkelijk toepasbaar is op de werkelijkheid. Om kennis te vergaren, wordt namelijk eerst gekeken naar datgene dat al aanwezig is (Kwa, 2014). Hallberg en collega's (2010) doen dit ook door de kennis die bij de jongeren met ADHD al aanwezig is te verzamelen door middel van inductie. Een nadeel van deze wetenschapsstijl is echter dat niet alle kennis te verkrijgen is aan de hand van inductie. Soms zal kennis dieper verstopt liggen en niet gemakkelijk te herkennen zijn of niet in categorieën kunnen worden opgedeeld. Bepaalde

onderwerpen zijn in het interview wellicht niet besproken, omdat de jongeren zich niet bewust zijn van deze problemen of er niet over willen praten. Indien dit het geval is, zou kennis worden gemist die wellicht wel had bijgedragen aan het begrip voor jongeren met ADHD. Daarnaast is het de vraag of de indeling in categorieën volledig objectief en voortkomend uit de objecten zelf is. Een onderzoeker brengt altijd een mate van subjectiviteit met zich mee wanneer deze kiest om bepaalde vragen wel te stellen en anderen niet (Kwa, 2014). Deze keus hangt af van de theoretische overwegingen die de onderzoeker geleid hebben bij het kiezen van hetgeen dat belangrijk is voor het vergaren van de gewenste kennis (Kwa, 2014). Hallberg en collega's (2010) hebben bijvoorbeeld gekozen om bepaalde vragen niet te stellen, maar het is niet zeker of deze vragen desondanks niet nuttige kennis hadden kunnen opleveren voor het onderzoek.

Beide artikelen geven inzicht in de sociale problemen die jongeren met ADHD ervaren, maar dit wordt vanuit een andere invalshoek gedaan. Da Fonseca en collega's (2009) geven inzicht in de gevolgen van het hebben van ADHD op het herkennen van emoties in gezichten. Deze kennis was wellicht niet vergaard indien dezelfde vraag was onderzocht aan de hand van een taxonomische stijl, omdat individuen met ADHD wellicht zelf niet opmerken dat het herkennen van emoties moeite kost. Voor de individuen met ADHD is het immers de manier waarop altijd al emoties worden herkend. Daarnaast waren de thema's die door Hallberg en collega's (2010) aan de hand van de *grounded theory approach* zijn ontdekt waarschijnlijk niet gevonden indien dit onderzocht was door middel van een experiment. Het is immers in een experiment bijna onmogelijk om deze thema's te observeren aan de hand van het gedrag van jongeren met ADHD. Beide onderzoeken die aan de hand verschillende wetenschapsstijlen zijn gedaan, voegen kennis toe die op een andere manier anders niet was vergaard.

Hoewel de verschillende wetenschapsstijlen allebei kennis vergaren, kunnen deze niet gecombineerd worden. De taxonomische wetenschapsstijl vergaart immers kennis door zo dicht mogelijk bij de werkelijkheid te blijven terwijl de experimentele wetenschapsstijl een nieuwe werkelijkheid creëert (Kwa, 2014). De taxonomische wetenschapsstijl gaat ervan uit dat kennis aanwezig is, maar nog gevonden moet worden (Kwa, 2014). Dit in tegenstelling tot de experimentele wetenschapsstijl, waarbij ervan uit wordt gegaan dat kennis niet wordt gevonden, maar wordt gemaakt (Kwa, 2014). De kennis die vergaard is vanuit de ene wetenschapsstijl kan wel aanleiding geven tot vervolgonderzoek aan de hand van een andere wetenschapsstijl. De problemen waar jongeren met ADHD tegenaanlopen die zijn gevonden in het onderzoek van Hallberg en collega's (2010), zouden bijvoorbeeld verwerkt kunnen worden in behandelingen en begeleiding voor jongeren met ADHD. De effectiviteit van deze behandeling zou vervolgens op een experimentele manier vergeleken kunnen worden met behandelingen waarin deze problemen niet zijn verwerkt. Dit kan wellicht tot nieuwe inzichten over hetzelfde onderwerp leiden.

ADHD in de context van Science in Transition

Bovengenoemde bevindingen kunnen binnen het thema *Science in Transition* worden beschouwd. *Science in Transition* is een discussie over de veranderingen in de wetenschap en het doel hiervan. Deze discussie beslaat onder andere de fouten die worden gemaakt in de wetenschap en de manier waarop de wetenschap functioneert. Wetenschap zou onder andere maatschappelijke nuttige kennis moeten voortbrengen die positieve gevolgen heeft voor de maatschappij. Beide genoemde onderzoeken hebben maatschappelijke nuttige kennis vergaard. Het onderzoek van Da Fonseca en

collega's (2009), waarbij een experimentele wetenschapsstijl wordt gehanteerd, probeert kennis te verkrijgen die beter toepasbaar is op de werkelijkheid dan eerder gedaan onderzoek. Hierdoor zijn de bevindingen uit dit onderzoek beter toepasbaar op het dagelijks leven. Het onderzoek van Da Fonseca en collega's (2009) heeft aangetoond dat jongeren met ADHD problemen ervaren met het herkennen van emoties van anderen en dit kan hen bemoeilijken in sociale interacties. Het onderzoek van Hallberg en collega's (2010), waarbij een taxonomische wetenschapsstijl wordt gehanteerd, levert ook nieuwe inzichten op die van belang zijn voor jongeren met ADHD. Onder andere blijkt uit het onderzoek van Hallberg en collega's (2010) dat jongeren met ADHD het gevoel hebben dat delen van zichzelf moeten worden verstopt om geaccepteerd te worden door de maatschappij. Allebei deze inzichten zijn van belang bij het begeleiden en behandelen van kinderen met ADHD, niet alleen door therapeuten, maar ook door de directe omgeving. Jongeren met ADHD kunnen er bewust van worden gemaakt dat zij problemen zullen ervaren met het herkennen van emoties, maar dat dit een gevolg is van de stoornis. Er kunnen bijvoorbeeld handvatten aangereikt worden om de gevolgen van deze problemen te minimaliseren. Daarnaast kan de kennis dat jongeren met ADHD zich schamen voor hun diagnose ervoor zorgen dat vanaf het moment van de diagnose, jongeren goed worden begeleid in het accepteren van de stoornis.

Het maatschappelijk nut van deze onderzoeken reikt echter verder dan uit bovengenoemde blijkt. Ik ben van mening dat wij als maatschappij behoren te streven naar een solidaire samenleving, waarin ieders welzijn van belang is en waarin niemand wordt buitengesloten op basis van een 'label'. Dit maakt voor mij onderzoek naar de gevolgen van ADHD in belang van de maatschappij. Uit onderzoek van Hallberg en collega's (2010) blijkt echter dat jongeren met ADHD buiten de groep vallen. Jongeren met ADHD hebben het gevoel anders te zijn dan anderen en schamen zich voor de diagnose (Hallberg et al., 2010). Deze gevoelens zijn echter ontstaan doordat de maatschappij, zoals leraren, medeleerlingen en ouders, van mening is dat jongeren aan bepaalde normen moeten voldoen. Jongeren behoren niet druk zijn in de klas of anderen te verstoren. In plaats daarvan behoren zij hun huiswerk af te maken en alleen te spreken indien hierom gevraagd wordt. Jongeren met ADHD kunnen echter niet voldoen aan deze normen door de problemen die deze stoornis veroorzaakt (DSM-V, 2014). Uiteindelijk zijn de sociale gevolgen die de jongeren ervaren naar aanleiding van hun diagnose, naar mijn mening, geproduceerd door de samenleving en niet door de jongeren zelf. Ik vind om deze reden onderzoek naar de gevolgen voor jongeren met ADHD dan ook een maatschappelijk belang; het zijn immers door de maatschappij gecreëerde problemen.

Afsluiting

Concluderend kan gezegd worden dat jongeren met ADHD duidelijk sociale gevolgen ondervinden van de stoornis. Een direct gevolg is dat deze jongeren moeite hebben met het herkennen van emoties en dat dit hen belemmert in sociale interacties. Daarnaast zorgt de diagnose van ADHD ervoor dat de jongeren zich anders gaan voelen dan anderen en zich schamen voor het feit dat zij de stoornis hebben. Deze bevindingen, die vanuit verschillende wetenschappelijke stijlen zijn gedaan, vullen elkaar aan en zorgen voor een completer beeld over hetzelfde onderwerp. Daarnaast zijn deze bevindingen van belang voor de maatschappij, omdat zij kunnen helpen bij het begeleiden van jongeren met ADHD en wellicht kunnen voorkomen dat jongeren de negatieve sociale gevolgen ondervinden. Daarnaast is het van maatschappelijk belang om onderzoek te doen naar deze gevolgen, aangezien ik van mening ben dat de

maatschappij deze gevolgen ook heeft veroorzaakt. Hoewel beide onderzoeken nieuwe en maatschappelijk relevante inzichten geven in de sociale gevolgen die jongeren met ADHD ondervinden, zal vervolgonderzoek nodig zijn om een breder spectrum van gevolgen te onderzoeken.

Referenties

- Barlow, D. H., & Durand, V. M. (2014). *Abnormal Psychology an integrative approach*. Belmont, CA: Wadsworth/Cengage Learning.
- Cadesky, E. B., Mota V. L., & Schachar, R. J. (2000). Beyond words: how do children with ADHD and/or conduct problems process nonverbal information about affect? *Journal of the American Academy Child and Adolescent Psychiatry*, 39(9), 1160–1167. DOI: 10.1097/00004583-200009000-00016
- Carroll, J. M., & Russell, J. A. (1996). Do facial expressions signal specific emotions? Judging emotion from the face in context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(2), 205–218. DOI: 10.1037/0022-3514.70.2.205
- Da Fonseca, D., Segquier, V., Santos, A., Poinso, F., & Deruelle, D. (2009). Emotion Understanding in Children with ADHD. *Child Psychiatry Human Deveolpment*, 11, 111-121. DOI: 10.1007/s10578-008-0114-9
- Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder, fifth edition (2014). *American Pscyhiatric Association*.
- Goffman, E. (1968). Management of spoiled identity. *Deviance: The interactionist perspective. Text and readings in the sociology of deviance. The MacMillan Company*, 344-348.
- Hallberg, U., Klingberg, G., Setsaa, W., & Möller, A. (2010). Hiding parts of one's self from others – a grounded theory styde on teenagers diagnosed with ADHD. *Scandinavian Jorunal of Disability Research*, 12, 211-220. DOI: 10.1080/15017410903478964
- Hinshaw, S. P., & Erhardt, D. (1992). Intervention for social competence and social skill. *Child and adolescent psychiatric clinics of North America*, 1(2), 539-552.
- Kinsbourne, M., & Bemporad B (1984). Lateralization of emotion: a model and the evidence. In: Fox NA, Davidson R. J. (eds) *The psychobiology of affective development*. Erbaum, Hillsdale, N. J., pp 259–291.
- Kwa, C. (2014). *Kernthema's in de wetenschapsfilosofie*. Den Haag, the Netherlands: Boom Lemma uitgevers.
- Larimer, M. P. (Ed.). (2005). *Attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) research developments*. Nova Publishers.
- Trulsson, U., M. Strandmark, B. Mohlin, & U. Berggren (2002). A qualitative study of teenagers' decisions to undergo orthodontic treatment with fixed appliance. *Journal of Orthodontics*, 29, 197-204.